

ЗАТВЕРДЖУЮ

Ректор Національної
академії внутрішніх справ
доктор юридичних наук,
професор

Руслан СЕРБИН

22.04.2025 р.

ВИСНОВОК

Національної академії внутрішніх справ про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації Горбунової Олени Василівни «Визначення походження дитини за законодавством України, країн Європейського Союзу та США», поданої на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право», затвердженої Вченою радою Національної академії внутрішніх справ від справ 28 вересня 2021 року (протокол № 18).

ВИТЯГ

з протоколу розширеного засідання кафедри цивільно-правових дисциплін навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ від 15 квітня 2025 року

Присутні:

доктор юридичних наук, професор Тарасенко О.С., доктор юридичних наук, професор Тихонова О.В.; доктор філософії, доцент Калінюк А.Л. (голова засідання, рецензент); кандидат юридичних наук, професор Мироненко В.П. (науковий керівник); кандидат юридичних наук, професор Гопанчук В.С. (рецензент); кандидат юридичних наук, доцент Мазур В.В.; кандидат юридичних наук, доцент Герасимчук Л.В.; кандидат юридичних наук Веренкіотова О.В.; кандидат юридичних наук, Задорожна А.П.; кандидат юридичних наук, доцент Якимець О.І.; кандидат юридичних наук, доцент Бобко В.Г.; доктор філософії Полішко Н.Л.; викладач кафедри Лимар Ю.В., викладач кафедри Сидоренко Н.А.; кандидат юридичних наук Бондар С.В.; здобувач ступеня доктора філософії Горбунова О.В. З присутніх – 2 доктори юридичних наук, 9 - кандидатів юридичних наук та 2 – доктори філософії – фахівців за профілем поданої на розгляд дисертації.

Порядок денний: Обговорення дисертаційного дослідження Горбунової Олени Василівни «Визначення походження дитини за законодавством України, країн Європейського Союзу та США», поданого на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право», щодо його рекомендації до розгляду та захисту у разовій спеціалізованій вченій раді.

Слухали: Доповідь здобувача ступеня доктора філософії Горбунової Олени Василівни щодо дисертації - «Визначення походження дитини за законодавством

України, країн Європейського Союзу та США», поданої на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право».

Обґрунтування вибору теми дослідження. Будь-яка країна, нація має майбутнє, якщо вона створює належні умови для реалізації особами репродуктивного віку права на материнство, на батьківство, дбає про народжуваність та якісні демографічні показники.

Нині Україна, в силу відомих причин, опинилася в надскладній ситуації: стійке зниження народжуваності, зростання смертності, загальне старіння населення, від’ємний міграційний приріст, а також зменшення частки населення репродуктивного віку – ті явища, які мають вкрай негативні наслідки для збереження життєдіяльності суспільства загалом. Відповідно до даних Державної служби статистики, кількість народжених дітей в Україні у 2023 році склала лише 187 тис. осіб, що вважалось одним із найнижчих показників за всю історію незалежності. За даними Міністерства юстиції України у 2024 році в Україні народилося 176 тис. 679 дітей (при цьому померло 495 тис. 090 осіб). Воєнні дії, загальне погіршення соціально-економічної ситуації в Україні, що супроводжується зростанням безробіття, нерівним доступом до медичних послуг, підвищення вартості життя, нестачею житлових ресурсів та нестабільністю ринку праці, суттєво впливає на мотивацію народження дітей. Молоді сім’ї все частіше відкладають репродуктивні плани на невизначений термін або взагалі відмовляються від батьківства в умовах нестабільності.

Отже, питання щодо покращення демографічної ситуації в Україні безпосередньо залежить від приросту населення – від кількості народжених дітей.

З огляду на наведене, не менш важливим є питання визначення походження дитини, оскільки право знати своїх батьків, є одним із базових прав, які гарантуються державою кожній дитині. Важливість визначення походження дитини обумовлена також і тим, що її генетична історія, біологічні зв’язки виступають тими факторами, що впливають на формування особистості дитини, і в подальшому стають важливою частиною її ідентичності, як члена суспільства, як учасника конкретних суспільних відносин.

На сьогоднішній день, реалізація права на батьківство, материнство пов’язана не лише з природними можливостями окремих індивідів. Завдяки сучасним досягненням світової та вітчизняної медицини, а саме – застосуванню допоміжних репродуктивних технологій, особи, які за станом здоров’я не могли народити дітей, все ж мають змогу відчути радість материнства та батьківства. Разом з тим, це питання і правового характеру, оскільки йдеться про виникнення батьківських прав та обов’язків щодо дитини, які мають вагомий зміст, особливо у випадках відсутності біологічного зв’язку між потенційними батьками і дитиною, а відтак вимагають певної уваги з боку фахівців в окресленій сфері.

В українському правовому середовищі питання щодо визначення (визнання, встановлення факту батьківства, материнства) походження дитини, представлене широкою плеядою науковців. В числі перших необхідно назвати класиків української цивілістики, наукові надбання яких будуть корисними для здійснення новітніх наукових досліджень ще впродовж тривалого часу. Зокрема, це – С. П. Індиченко, В. М. Кудрявцев, Г. К. Матвєєв, В. П. Маслов, З. А. Підпригора, О. А.

Підопригора, З. В. Ромовська, Ю. С. Червоний, Я. М. Шевченко. Важливим підґрунтям для здійснення дослідження визначення походження дитини та формулювання власних висновків та пропозицій до чинного законодавства, стали роботи таких відомих в Україні фахівців у галузі сімейного та цивільного права, як: Т. В. Боднар, В. І. Борисова, С. Б. Булець, В. С. Гопанчук, О. В. Дзера, І. В. Жилінкова, Л. В. Красицька, Р. А. Майданик, С. Я. Фурса, Є. О. Харитонов та б. ін. Особливого значення для вивчення та аналізу вказаної проблематики мали також наукові напрацювання: М. З. Вовк, А. П. Головащук, А. О. Дутко, М. Р. Заболотної, Н. М. Конончук, Т. В. Кузь, М. В. Менджул, В. П. Мироненко, Н. І. Старікової, О. Г. Погребняка, О. В. Розгон, В. І. Чечерського. Певного значення для висвітлення окреслених питань, мали роботи окремих представників європейської та американської правової доктрини: В. Бернхем, I. Kudinavičiūtė, M. Jacobs, P. Katz, F. Michèle, K. Minter, S. Kendell, F. Polikof, R. Schwab, F. Storrow, M. Stych, F. Timothy, C. Waaldijk, A. Wudarski, S. Zgonjanin та ін.

Попри, здавалось би, таку увагу до питання визначення походження дитини, ця проблематика залишається малодослідженою. До того ж, варто наголосити, що останніми роками ця тема не розроблялася ані на рівні монографічних, ані на рівні дисертаційних досліджень. Саме такий стан наукової розробки проблематики визначення походження дитини за законодавством України, країн Європейського Союзу та США, зумовили вибір напряду нашого наукового пошуку.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Роботу спрямовано на реалізацію основних положень Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2025 роки, Стратегії розвитку України до 2030 року, Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2021–2025, а також передбачено річними планами науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт Національної академії внутрішніх справ на 2021–2025 р.р.

Тему дисертаційного дослідження затверджено Вченою радою Національної академії внутрішніх справ (протокол № 18 від 28 вересня 2021 року).

Мета дисертаційного дослідження полягає у формуванні теоретичної концепції правового регулювання визначення походження дитини за законодавством України, за законодавством країн Європейського Союзу та США, а також у розробці на цій основі науково-практичних рекомендацій, спрямованих на оптимізацію сімейного, цивільного та інших, дотичних (міжнародне приватне право, до прикладу) галузей права в окресленій сфері.

Для досягнення мети дослідження поставлені наступні завдання:

1) проаналізувати стан наукової розробки та методологію дослідження визначення походження дитини за законодавством України, країн Європейського Союзу та США;

2) визначити засадничі положення правового регулювання встановлення походження дитини за законодавством України, країн Європейського Союзу та США;

3) здійснити порівняльно-правовий аналіз легальних, доктринальних та практичних аспектів походження дитини в Україні, країнах Європейського Союзу

та США в українському законодавстві та національних законодавствах країн Європейського Союзу, США;

4) окреслити загальні засади визначення походження дитини шляхом застосування презумпції шлюбного материнства, батьківства за сімейним законодавством України, країн Європейського Союзу та США;

5) визначати умови та порядок реєстрації походження дитини чоловіком та жінкою, які не перебувають у шлюбі між собою шляхом подання спільної заяви за законодавством України, країн Європейського Союзу та США;

6) з'ясувати специфіку визначити встановлення походження дитини чоловіком та жінкою, які не перебувають у шлюбі між собою, якщо чоловік заперечує своє батьківство;

7) розкрити особливості визначення походження дитини від померлої особи (встановлення факту материнства, факту батьківства за законодавством України та країн Європейського Союзу);

8) охарактеризувати сутність та зміст репродуктивних прав фізичних осіб та їх значення для репродуктивного здоров'я нації;

9) розглянути сутність вітчизняних, європейських та американських законодавчих і наукових підходів щодо визначення походження дитини, народженої в результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій;

10) дослідити понятійно-категоріальний апарат правовідносин, що виникають при визначенні походження дитини за сімейним та іншим галузевим законодавством України, країн Європейського Союзу та США;

11) окреслити загальні засади правового регулювання сурогатного материнства як способу народження дитини та особливості встановлення її походженням за законодавством України, країн Європейського Союзу та США;

12) розкрити специфіку визначення походження дитини у шлюбних партнерствах (одностатевих шлюбах) в окремих країнах Європейського Союзу та США;

13) виробити пропозиції щодо оптимізації вітчизняного законодавства у сфері встановлення походження дитини з метою підвищення ефективності його застосування та приведення у відповідність до європейських та міжнародних вимог та стандартів.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертаційна робота є першим в Україні комплексним дослідженням, в якому визначення походження дитини розкрито шляхом аналізу сімейного законодавства України, країн Європейського Союзу та США та практики його застосування.

У результаті проведеного дослідження сформульовано та обґрунтовано, а також додатково аргументовано низку наукових положень і висновків, які виносяться на захист, зокрема:

вперше:

сформульовано авторські дефініції:

1) «*презумпція спільного материнства, батьківства*», це - правовий стан подружжя, який передбачає безумовне визначення походження дитини та виникнення батьківських прав та обов'язків у разі народження у них дитини за

час шлюбу (або інші періоди, визначенні нормами СК України) з обов'язковою реєстрацією народження дитини у порядку та строки, встановленні законом;

2) *«презумпція шлюбного материнства»*, це - правовий стан жінки, яка народила дитину у зареєстрованому шлюбі. Єдиною та ключовою ознакою при визначенні походження дитини є – біологічна ознака - наявність між нею і народженою дитиною кровного споріднення;

3) *«презумпція шлюбного батьківства»* - це правовий стан чоловіка, який перебуває в шлюбі з матір'ю народженої нею дитини, що передбачає внесення актового запису про нього як батька дитини в Державний реєстр актів цивільного стану в силу наявності окремих, але взаємопов'язаних між собою юридичних фактів: стану – перебування в шлюбі з жінкою; події – народження нею дитини»;

обґрунтовано, що заява про визнання свого батьківства військовослужбовцем, який перебуває в Збройних Силах України чи інших військових формуваннях, що дислокуються в зоні бойових дій, може бути посвідчена командиром військової частини, з'єднання тощо. Дія такого повноваження командира поширюється лише на час воєнного стану;

обґрунтовано, що використання допоміжних репродуктивних технологій в Україні може застосовуватися щодо громадян України та іноземців - громадян країн Європейського Союзу, інших зарубіжних країн, особистим законом яких, не заборонено використання таких способів реалізації батьківства, материнства, і законодавство яких чітко прописує порядок визначення походження дитини, народженої внаслідок застосування допоміжних репродуктивних технологій на території іншої країни;

доведено, що визначення походження дитини від чоловіка, який перебуває у полоні або на тимчасово окупованих територіях України, і який в силу цього обмежений в праві добровільного визнання свого батьківства, може бути здійснено шляхом розгляду справи в судовому порядку, проте – за відсутності відповідача. Запис про батьківство цього чоловіка може бути здійснено на підставі свідчень матері дитини, інших родичів, які вкажуть на нього, як батька дитини. Такий запис не позбавляє особу оспорити своє батьківство в порядок та у спосіб, встановлений законом;

доведено, що порушення порядку та умов визначення походження дитини при застосуванні допоміжних репродуктивних технологій, може призвести до притягнення винних осіб не лише до договірної (цивільно-правової відповідальності), а й до адміністративно-правової: за відмову передати дитину або створення перешкод для повернення дитини біологічним потенційним батькам: за відмову забрати народжену дитину; за розголошення особистих даних донорів, недотримання лікарської таємниці тощо);

доведено доцільність закріплення в галузевому законодавстві норми про заборону надання інформації про неанонімних донорів – одиноких чоловіків та одиноких жінок, гамети яких використані при застосуванні допоміжних репродуктивних технологій задля уникнення можливих ризиків та конфлікту інтересів (пред'явлення позову донором про встановлення батьківства тощо);

встановлено, що спільною ознакою визначення походження дитини за законодавством України, країн Європейського Союзу та США - є адміністративна процедура, яка має уніфікований, комплексний приватно-публічний характер: виникнення батьківських правовідносин не можливе без звернення до органів публічної влади (реєстрація народження дитини, внесення відповідних актових записів, отримання свідоцтва про народження дитини);

удосконалено:

наукова позиція, відповідно до якої визначення походження дитини від чоловіка, породжує виникнення деяких переваг для учасників цього правовідношення: для матері – розподіл батьківської відповідальності та додаткова фінансова безпека для дитини; для батька – набуття права на участь у вихованні дитини, встановлення опіки (піклування) над дитиною, право на участь в усиновленні, інших юридичних процедурах, пов'язаних з дитиною; для дитини – моральна і матеріальна підтримка обох батьків; обізнаність про сімейний (спадковий) анамнез, право на соціальне забезпечення, пільги, які належать батьку (учасник бойових дій тощо), право на спадщину у випадку смерті батька або його родичів;

науковий підхід, відповідно до якого визначення походження дітей, які виховуються в одностатевому шлюбі, залежить від способу появи у такої пари дітей: при усиновленні – закон, який діє на території країни одностатевої пари; при застосуванні допоміжних репродуктивних технологій – реєстрація народження і визначення походження дитини здійснюється у відповідності до чинного галузевого законодавства країни-громадянства одностатевої шлюбної пари. При цьому при вирішенні такої категорії справ, підлягають обов'язковому врахуванню наступні обставини: відкрите визнання дитини своєю; фактичне здійснення батьківських прав впродовж визначеного часу; наявність чітко вираженого наміру стати батьком дитини, зачатої і народженої шляхом застосування допоміжних репродуктивних технологій;

науковий погляд, відповідно до якого, дія юридичної фікції батьківства (надання подружжям беззаперечної згоди на застосування допоміжних репродуктивних технологій) передбачає втрату жінкою права заперечувати батьківство чоловіка (шлюбного партнера), а останній втрачає право на оспорювання свого батьківства, як до народження, так і після народження дитини;

дістало подальший розвиток:

наукове судження про те, що пред'явлення позову про визнання батьківства не є винятковим правом матері дитини. Позивачем у справах про визнання батьківства слід вважати дитину, звернення до суду якої ґрунтується не на її суб'єктивному сімейному праві, а на охоронюваному законом інтересі. Всіх інших осіб, яким надано право звернення до суду, слід віднести до осіб, уповноважених на те законом, та які діють в інтересах належного позивача (дитини), як носія суб'єктивного права;

наукове твердження, відповідно до якого окремі способи використання допоміжних репродуктивних технологій мають бути дозволені жінкам виключно за медичними показаннями - діагностовано безпліддя або інше хронічне захворювання, яке може загрожувати життю, здоров'ю жінки (матері) або

майбутньої дитини і не може пов'язуватись із фізичними (тілесними) змінами, які тягнуть за собою вагітність та пологи. Це унеможливить використання жінки та народженої нею дитини, як «живого товару» та запобігатиме кваліфікації таких дій, як кримінально караного діяння;

аргументація того, що дитина, маючи конституційне право – знати своїх батьків, по досягненню повноліття, може звернутися до уповноважених органів із заявою про надання інформації про біологічного батька (матір). Така інформація може бути надана, якщо: особа надавала послуги неанонімного донора і не заперечує проти відкриття такої інформації; інтереси повнолітньої особи є – виключно моральними, і не пов'язані з майновою сферою донора – біологічного батька (матері).

За результатами дослідження запропоновано нові редакції, зміни та доповнення до чинного законодавства у сфері визначення походження дитини, а саме: ст. 121, 123, 126 СК України; ст. 1252 України; ст. 46-3 Кодексу України про адміністративні правопорушення «Порушення вимог законодавства щодо встановлення походження дитини, народженої в результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій»; п. 6.4. Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні.

Практичне значення отриманих результатів полягає у використанні та можливості використання розроблених пропозицій та висновків у:

науково-дослідній роботі – під час проведення подальших наукових розвідок у сфері сімейного права, цивільного і цивільного процесуального права, міжнародного приватного права;

законотворчій діяльності – в процесі оптимізації національного законодавства в сфері визначення походження дитини;

правозастосовній діяльності – під час розгляду і вирішення цивільних справ про визначення походження дитини; встановлення факту батьківства (материнства);

освітньому процесі – при викладанні навчальних дисципліни «Сімейне право», «Цивільне право», «Цивільний процес», «Особливості розгляду окремих категорій цивільних справ», «Актуальні проблеми сімейного права», «Цивільне право та процес: доктринальні та практичні проблеми», а також при підготовці відповідних навчально-методичних матеріалів.

По завершенню доповіді Горбуновій О.В. присутніми були поставлені такі **запитання:**

Тарасенко О.С.: Підрозділ 1.2. у вас присвячений методології дослідження проблем визначення походження дитини за законодавством України, країн Європейського Союзу та США. Які, найбільш дієві методи наукового пізнання ви виділили б у вашому дослідженні?

Відповідь: Дякую за питання. В роботі нами наголошено, що основою розробки будь-якого наукового дослідження є методологія, тобто сукупність методів, способів, прийомів і їхня певна послідовність, прийнята при розробці наукового дослідження. З огляду на наведене, дослідження проблематики визначення походження дитини за законодавством України, країн Європейського

Союзу та США, зумовило необхідність використання низки методів наукового пізнання. Серед інших методів, які було використано при дослідженні проблематики визначення походження дитини за законодавством України, країн Європейського Союзу та США необхідно виділити *діалектичний метод*, який вважається одним із найбільш універсальних та фундаментальних. адже саме він лежить в основі будь-якого наукового дослідження, і завдяки якому існує можливість встановити зв'язок теорії і практики, принципів пізнаваності реального світу, детермінованості явищ, взаємодії зовнішнього і внутрішнього, об'єктивного і суб'єктивного. Ефективним у своєму застосуванні є *історико-правовий метод*, завдяки якому отримана змога простежити еволюцію формування та розвитку інституту визначення (встановлення) походження дитини в законодавстві України, окремих країн Європейського Союзу та США. За допомогою історико-правового методу досягнута можливість дослідити генезу вітчизняної та зарубіжної наукової думки щодо визначення походження дитини, і особливо при застосуванні допоміжних репродуктивних технологій. Крім того, історико-правовий метод багато в чому сприяв виявленню проблемних аспектів у регулюванні досліджуваних відносин та дозволив дійти висновку про необхідність удосконалення галузевого законодавства. Для вивчення та узагальнення правового регулювання відносин, що виникають у зв'язку визначенням (встановленням) походження дитини в сімейному праві України, його співставлення з нормами законодавства країн Європейського Союзу, США та з метою запозичення й використання позитивного зарубіжного досвіду, було використано *порівняльно-правовий метод (метод компаративістики)*. Зазначений метод сприяв виявленню певних закономірностей наукових поглядів у зарубіжній та вітчизняній доктрині. Загалом же, дослідження проблематики щодо визначення походження дитини за законодавством України, країн Європейського Союзу та США здійснювалося за допомогою використання як загальних, так і спеціально-правових методів наукового пізнання. Застосування цих методів у системному взаємозв'язку забезпечило виконання завдань дослідження та досягненню його мети.

Калінюк А.Л. Шановна Олена Василівна, дійсно, в умовах сьогодення, Ваша пропозиція щодо можливості здійснити запис про батьківство особи, яка перебуває у полоні і у зв'язку з чим неможливо подати заяву особисто або через представника на підставі свідчень матері або інших родичів, є слушною. Однак, виникає ряд питань, які потребують окремих пояснень. Зокрема, чому в даному випадку не йдеться про встановлення батьківства у порядку ст. 135 СК України? або ж чоловік, який перебуває в полоні чи тимчасово окупованих територіях, не знав ні про вагітність дружини, ні про народження нею дитини?

Відповідь: Дякую за запитання. Якщо дозволите, то почну з другого вашого питання. Якщо би йшлося про чоловіка, жінка, які перебувають у зареєстрованому шлюбі, то питання про визначення походження дитини взагалі би не виникало. Адже в даному випадку застосовується презумпція шлюбного батьківства: батьком дитини записується чоловік, який перебуває у шлюбі з матір'ю дитини.

Щодо застосування ст. 135 СК України, то скориставшись своїм правом, мати дитини може вказати лише реальне ім'я та по батькові чоловіка (ймовірного батька) дитини (так як запис здійснюється за прізвищем та громадянством матері), саме тому такий запис не ідентифікує батька дитини.

Проте в нашому випадку, стояло завдання вказати на реальну особу, як батька дитини – цим і зумовлена дана пропозиція до законодавства.

Право на існування такої норми ми обґрунтовуємо наступним (тим, що воно можливе за певних умов): першою і неодмінною умовою є те, що чоловік не перебуває в шлюбі з матір'ю дитини; друге – є достовірна (перевірена) інформація про перебування особи у полоні (на тимчасово окупованих територіях) та у зв'язку з чим подати самостійно або через представника заяву про визнання батьківства, не уявляється можливим.

Звичайно повинна бути надана серйозна доказова база, яка б надала суду змогу прийняти обґрунтоване та об'єктивне рішення (докази мають бути достовірними та допустимими). Крім того, залучення родичів ймовірного батька, може надати можливість провести ДНК-експертизу щодо наявності генетичного зв'язку дитини з родичами чоловіка, батьківство якого встановлюється. Гарантія дотримання прав чоловіка полягає в тому, що здійснений запис не позбавляє особу оспорити своє батьківство в порядку та у спосіб, встановлений законом.

Бобко В.Г.: Ведучи мову про сурогатне материнство, Вами зазначено, що можуть допускатися жінки, яким діагностовано безпліддя та інші хронічні захворювання, що можуть зашкодити життю, здоров'ю матері чи майбутньої дитини. Чи існує перелік таких захворювань, чи вони визначаються у кожному конкретному випадку? І друге питання – які це «інші обставини», що не можуть бути врахованими для застосування репродукції способом сурогатного материнства?

Відповідь: Детальне вивчення цього аспекту питання дозволило нам стверджувати, що в деяких випадках, як в нашій країні, так і в країнах Європейського Союзу та США спостерігаються непоодинокі випадки звернення до методу сурогатного материнства жінками, які здатні зачати, виносити і народити дитину. Це пояснюється ніби-то вагомими з їхніми боку аргументами, але всі вони не відповідають меті сурогатного материнства, яке є способом дітонародження для категорії громадян, які мають проблеми репродуктивного здоров'я. Йдеться про що завгодно, однак це не стосується стану їхнього здоров'я. Сфера сурогатного материнства є доволі складною і неоднозначною. До цього часу не припиняються дискусії щодо використання жінок і дітей як живого товару, як предмету збагачення окремих кримінальних елементів. Для того, щоб декриміналізувати таку сферу репродукції як сурогатного материнства, необхідно дотримуватися лише одного правила – сурогатне материнство є способом дітонародження, яке допускається суто за медичними показниками.

Якщо ж мова йде про безпліддя чоловіка, то і цей аспект на сьогодні – врегульовано: він (чоловік) має дати згоду на використання донорських гамет.

Якщо обоє із подружжя не можуть зачати дитину – мова йде про отримання повністю донорського ембріона, тобто у дитини буде відсутній генетичний (кровний) зв'язок із батьками. Це власне і буде прикладом відсутності біологічної

складової у батьківському правовідношенні, що виникло та засвідчуватиме існування соціального батьківства.

На сьогодні в Україні Порядок застосування допоміжних репродуктивних технологій, в якому визначено показання для проведення штучного запліднення і сурогатного материнства. Щодо інших обставин, то нами в першу чергу розуміються особисті міркування жінки: небажання псувати фігуру, втрата на якийсь час кар'єрного зростання та б. ін. особистісних моментів

Гопанчук В.С.: Шановна Олена Василівна, я, як рецензент, мав змогу ознайомитися з вашою роботою. Дисертаційне дослідження є і актуальним, і своєчасним. Особисто займаючись цією проблематикою уже більш, ніж 30 років, маю констатувати, що на жаль, негативних моментів не меншає, а навпаки вони набувають нового виразу, а відтак вимагають новітніх підходів до їх вирішення. До поки, в мене одне питання. Ви зазначаєте, що будь-яке звернення до судку передбачає наявність мети. А це означає, що і позов про встановлення факту батьківства (материнства) теж має таку мету. В чому на Вашу думку, полягає мета такого звернення?

Відповідь: Дякую за запитання. Насправді, ми переконані в тому, що визначення дійсної мети встановлення батьківства дуже важливе практично. Правильне розуміння цієї мети виключає утилітарний підхід до вирішення питання. Викривлене розуміння мети може змістити напрямок пошуку істини. Замість підтвердження або спростування факту кровного споріднення, доказування буде зміщено в бік пошуку підстав для стягнення аліментів, отримання спадщини і т. п. Між тим, самі по собі ці права і обов'язки - лише наслідок підтвердження кровного зв'язку (або ж припущення, зробленого з максимально можливим ступенем достовірності).

Розглядаючи питання про відкриття провадження у справі про встановлення факту батьківства, ми вважаємо, що мета такого звернення до суду може бути кваліфікована як загальна, і як спеціальна. Свою позицію обґрунтовуємо наступним. Загальна мета знаходить своє відображення уже безпосередньо в змісті самої заяви, адже в ній чітко вказана вимога – встановлення батьківства померлої особи та внесення відповідного запису до свідоцтва про народження дитини. Суд вправі розглядати справи про встановлення факту батьківства (материнства), якщо такий факт безпосередньо породжує певні правові наслідки (наприклад, оформлення права на пенсію у зв'язку з втратою годувальника). Тобто, спеціальною метою в даному випадку буде – на підставі отриманого рішення вимагати призначення пенсії у зв'язку з втратою годувальника. Можна виділити і так звану – приватну мету, зміст якої передбачає трансформацію фактичних батьківських відносин у відносини правові.

Задорожна А.П.: Скажіть будь ласка, які саме пропозиції до чинного законодавства України запропоновано Вами в ході здійснення дисертаційного дослідження?

Відповідь: Дякую за запитання. В процесі здійснення дослідження нами дійсно запропоновано нові редакції, зміни та доповнення до чинного законодавства у сфері визначення походження дитини: ст. 121, 123, 126 СК України; ст. 1252 України; ст. 46-3 Кодексу України про адміністративні

правопорушення «Порушення вимог законодавства щодо встановлення походження дитини, народженої в результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій»; п. 6.4. Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні.

Мазур В.В.: Олена Василівна, моє питання стосується п. 5 новизни, в якому ви зазначаєте, що застосування допоміжних репродуктивних технологій має бути доступним лише для громадян України та окремих іноземних громадян. Я так розумію, що йдеться про якусь заборону. Поясніть, будь ласка, сутність вашої позиції.

Відповідь: Досліджуючи вітчизняне законодавство, національні законодавства країн Європейського Союзу та США щодо визначення походження дитини, в тому числі народженої в результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій, нами було з'ясовано, що не всі країни ЄС, також не всі штати США на рівні закону визнають методи штучного запліднення, як підставу виникнення батьківських правовідносин. Практика, в тому числі, і українська демонструє багато випадків, коли дитина, народжена в результаті застосування репродуктивних технологій, не може бути передана до країни проживання біологічних батьків. Внаслідок чого виникає велика кількість проблем. Тому, для того, щоб уникнути різного роду спірних моментів, нами і пропонується застосування в Україні щодо іноземних громадян допоміжних репродуктивних технологій, і зокрема – сурогатного материнства лише по відношенню до тих іноземних громадян, країна громадянства яких дозволяє такий спосіб народження дитини.

Герасимчук Л.В.: В п. 4 наукової новизни вами зазначено, що визначення походження дитини від чоловіка, який перебуває у полоні або на тимчасово окупованих територіях України, і який в силу цього обмежений в праві добровільного визнання свого батьківства, може бути здійснено шляхом розгляду справи в судовому порядку, проте – за відсутності відповідача. Запис про батьківство цього чоловіка може бути здійснено на підставі свідчень матері дитини, інших родичів, які вкажуть на нього, як батька дитини. Такий запис не позбавляє особу оспорити своє батьківство в порядок та у спосіб, встановлений законом. Чи не порушуються при цьому права такого чоловіка, і хто буде виступати позивачем в даному випадку?

Відповідь: Дякую за запитання. Сімейним законодавством закріплено, що визнання себе батьком дитини це право, а не обов'язок чоловіка. Отож, сама по собі відсутність заяви про визнання батьківства, зовсім не означає заперечення ним свого батьківства. Якщо зважати на причину, за якою чоловік не може подати заяву про визнання свого батьківства - не знає про народження дитини, перебуває у тривалому відрядженні або на лікуванні за межами України, ув'язнений тощо, то закон лояльно ставиться до таких осіб, надаючи їм можливість визнати своє батьківство шляхом подання відповідної заяви через представника. Якщо ж заява не подається внаслідок інших обставин, то це необхідно сприймати як небажання відповідати за свої вчинки, і дає право матері дитини на звернення до суду.

У випадку, коли заява про визнання батьківства не може бути подана чоловіком особисто, вона може бути подана через представника (повноваження

якого мають бути нотаріально посвідчені) або ж надіслана поштою, так само за умови її нотаріального посвідчення. Подані окремо заяви батька і матері про встановлення батьківства по суті, є їх спільною заявою. Отже, в який би спосіб не було подано заяву про встановлення батьківства, державні органи реєстрації актів цивільного стану, не повинні з'ясовувати чи виходить вона від дійсного батька. Оскільки заявник виявив свою волю, у спосіб, визначений законом, його клопотання повинно бути задоволеним і він має бути записаним батьком дитини, яку визнав своєю.

Звернемо увагу на інший аспект питання, який потребує вирішення. Це стосується такої обставини, як перебування українського військовослужбовця, або іншої цивільної особи – ймовірного батька в полоні. На наш погляд, на сьогодні це теж одна із серйозних проблем, яка не може бути відкладена на потім, коли встане питання встановлення не батьківства, а факту батьківства. Тому, власне і пропонуємо доповнити ст. 126 СК України відповідним положенням. Позивачем у цій справі, виступатиме – мати дитини, і справа слухатиметься в порядку позовного провадження.

Головуючий: Є ще запитання? Немає. Переходимо до обговорення дисертації. Слово надається **науковому керівнику, кандидату юридичних наук, професору Мироненко В.П.**, яка відзначила вагомий науковий внесок Горбунової О.В. у дослідженні правового регулювання інституту визначення походження дитини за законодавством України, країн Європейського Союзу та США.

Дисертантом, на підставі власних оригінальних досліджень, проведених на належних методологічних засадах, сформульовано низку вагомих для науки і практики положень, які характеризуються науковою новизною. В числі також положень необхідно виділити наступні: обґрунтовано, що заява про визнання свого батьківства військовослужбовцем, який перебуває в Збройних Силах України чи інших військових формуваннях, що дислокуються в зоні бойових дій, може бути посвідчена командиром військової частини, з'єднання тощо. Дія такого повноваження командира поширюється лише на час воєнного стану; обґрунтовано, що використання допоміжних репродуктивних технологій в Україні може застосовуватися щодо громадян України та іноземців - громадян країн Європейського Союзу, інших зарубіжних країн, особистим законом яких, не заборонено використання таких способів реалізації батьківства, материнства, і законодавство яких чітко прописує порядок визначення походження дитини, народженої внаслідок застосування допоміжних репродуктивних технологій на території іншої країни; доведено, що визначення походження дитини від чоловіка, який перебуває у полоні або на тимчасово окупованих територіях України, і який в силу цього обмежений в праві добровільного визнання свого батьківства, може бути здійснено шляхом розгляду справи в судовому порядку, проте – за відсутності відповідача. Запис про батьківство цього чоловіка може бути здійснено на підставі свідчень матері дитини, інших родичів, які вкажуть на нього, як батька дитини. Такий запис не позбавляє особу оспорити своє батьківство в порядок та у спосіб, встановлений законом та ряд інших.

На основі поставлених завдань і отриманих результатів, а також рекомендацій, дисертанту вдалося досягти поставленої мети і підготувати актуальну й змістовну роботу. Працюючи над дисертацією Горбунова О.В. проявила себе ініціативним, наполегливим, дисциплінованим та працелюбним аспірантом, людиною з творчим мисленням.

Науковий рівень, зміст, обсяг та оформлення дисертації відповідають вимогам МОН України. Структура роботи характеризується послідовністю та узгодженістю змісту викладених у ній питань. Суттєвих зауважень до мови та стилю викладення матеріалу не має.

Необхідно зазначити, що дисертаційна робота Горбунової Олени Василівни «Визначення походження дитини за законодавством України, країн Європейського Союзу та США», має самостійний характер, є творчою працею, виконана на достатньому теоретичному рівні і свідчить про належну підготовку автора.

Підсумовуючи, слід зазначити, що аспірант здійснила системну та ґрунтовну роботу, яка має завершений вигляд і може бути рекомендована до розгляду та разового захисту у спеціалізованій вченій раді.

Головуючий: Є ще запитання? Немає. Переходимо до обговорення дисертації. Слово надається **рецензентам:**

Доктор філософії, доцент Калінюк А.Л. Дисертаційне дослідження Горбунової Олени Василівни присвячене актуальному на сьогоднішній день питанню.

Слід наголосити на тому, що правильне та чітке формулювання об'єкта і предмета дисертаційного дослідження дозволило автору сформулювати обґрунтовані та достовірні висновки і рекомендації, що відповідним чином сприяло досягненню поставленої мети.

Під час проведення дослідження Горбуновою О.В. використано ґрунтовну науково-теоретичну базу, яка містить значний масив наукових та нормативно-правових джерел, що стосуються теми дослідження, а також судову практику з відповідних справ України, країн Європейського Союзу та ЄСПЛ. Це дозволило критично оцінити і розвинути теоретичні положення, розроблені попередниками, визначити та врахувати сучасний стан правового регулювання відповідних суспільних відносин.

Дисертантом вдало визначено наукову новизну отриманих результатів дослідження, яка полягає у тому, що дисертація є першим у науці є першим в Україні комплексним дослідженням, в якому визначення походження дитини розкрито шляхом аналізу законодавства України, країн Європейського Союзу та США та практики його застосування.

Таким чином, зміст, структура дисертації, коло розглянутих у ній питань та сформульовані результати й пропозиції вказують на те, що автор провів глибоке наукове дослідження. Проведена дисертантом робота свідчить, що основна мета дослідження була досягнута. Автор здійснила глибокий аналіз проблеми, зробила низку теоретичних висновків і пропозицій законодавцю, що збагачують науку цивільного права і інші галузеві науки й здатні поліпшити чинне законодавство. Результати, отримані в дисертації, можуть бути кваліфіковані як нові, а отримані

висновки мають практичне значення та можуть бути використані у різних сферах юридичної практики.

Дисертація Горбунової Олени Василівни «Визначення походження дитини за законодавством України, країн Європейського Союзу та США», загалом відповідає встановленим МОН України вимогам, тому вона може бути рекомендована до розгляду та разового захисту у спеціалізованій вченій раді на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Кандидат юридичних наук, професор Гопанчук В.С., який відзначив високий науковий рівень дисертаційного дослідження Горбунової Олени Василівни.

Метою дисертаційного дослідження є розроблення загально-правових засад визначення походження дитини за законодавством України, країн Європейського Союзу та США. Відповідно до поставлених мети і завдань основою методології дослідження стали загальнонаукові та спеціальні методи пізнання правових явищ.

У результаті проведеного дослідження сформульовано та обґрунтовано, а також додатково аргументовано низку наукових положень і висновків, які виносяться на захист.

На підставі вищенаведеного вважаю, що дисертація Горбунової Олени Василівни «Визначення походження дитини за законодавством України, країн Європейського Союзу та США», подана на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» відповідає вимогам, які ставляться до дисертаційних досліджень, та може бути рекомендована до розгляду та захисту у спеціалізованій вченій раді.

В обговоренні дисертаційного дослідження взяли участь: доктор юридичних наук, професор Тихонова О.В., доктор філософії, доцент Калінюк А.Л., кандидат юридичних наук, доцент Якимець О., кандидат юридичних наук Задорожна А.П.; доктор філософії, доцент Полішко Н.Л., кандидат юридичних наук, доцент Бобко В.Г.; кандидат юридичних наук, доцент Герасимчук Л.В., кандидат юридичних наук Веренкіотова О.В., викладачі кафедри Лимар Ю.В., Сидоренко Н.О.

ВИСНОВОК

про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації Горбунової Олени Василівни «Визначення походження дитини за законодавством України, країн Європейського Союзу та США»

Обґрунтування вибору теми дослідження. Будь-яка країна, нація має майбутнє, якщо вона створює належні умови для реалізації особами репродуктивного віку права на материнство, на батьківство, дбає про народжуваність та якісні демографічні показники.

Нині Україна, в силу відомих причин, опинилася в надскладній ситуації: стійке зниження народжуваності, зростання смертності, загальне старіння населення, від'ємний міграційний приріст, а також зменшення частки населення репродуктивного віку – ті явища, які мають вкрай негативні наслідки для збереження життєдіяльності суспільства загалом. Відповідно до даних Державної

служби статистики, кількість народжених дітей в Україні у 2023 році склала лише 187 тис. осіб, що вважалося одним із найнижчих показників за всю історію незалежності. За даними Міністерства юстиції України у 2024 році в Україні народилося 176 тис. 679 дітей (при цьому померло 495 тис. 090 осіб). Воєнні дії, загальне погіршення соціально-економічної ситуації в Україні, що супроводжується зростанням безробіття, нерівним доступом до медичних послуг, підвищення вартості життя, нестачею житлових ресурсів та нестабільністю ринку праці, суттєво впливає на мотивацію народження дітей. Молоді сім'ї все частіше відкладають репродуктивні плани на невизначений термін або взагалі відмовляються від батьківства в умовах нестабільності.

Отже, питання щодо покращення демографічної ситуації в Україні безпосередньо залежить від приросту населення – від кількості народжених дітей.

З огляду на наведене, не менш важливим є питання визначення походження дитини, оскільки право знати своїх батьків, є одним із базових прав, які гарантуються державою кожній дитині. Важливість визначення походження дитини обумовлена також і тим, що її генетична історія, біологічні зв'язки виступають тими факторами, що впливають на формування особистості дитини, і в подальшому стають важливою частиною її ідентичності, як члена суспільства, як учасника конкретних суспільних відносин.

На сьогоднішній день, реалізація права на батьківство, материнство пов'язана не лише з природними можливостями окремих індивідів. Завдяки сучасним досягненням світової та вітчизняної медицини, а саме – застосуванню допоміжних репродуктивних технологій, особи, які за станом здоров'я не могли народити дітей, все ж мають змогу відчувати радість материнства та батьківства. Разом з тим, це питання і правового характеру, оскільки йдеться про виникнення батьківських прав та обов'язків щодо дитини, які мають вагомий зміст, особливо у випадках відсутності біологічного зв'язку між потенційними батьками і дитиною, а відтак вимагають певної уваги з боку фахівців в окресленій сфері.

В українському правовому середовищі питання щодо визначення (визнання, встановлення факту батьківства, материнства) походження дитини, представлене широкою плеядою науковців. В числі перших необхідно назвати класиків української цивілістики, наукові надбання яких будуть корисними для здійснення новітніх наукових досліджень ще впродовж тривалого часу. Зокрема, це – С. П. Індиченко, В. М. Кудрявцев, Г. К. Матвєєв, В. П. Маслов, З. А. Підпригора, О. А. Підпригора, З. В. Ромовська, Ю. С. Червоний, Я. М. Шевченко. Важливим підґрунтям для здійснення дослідження визначення походження дитини та формулювання власних висновків та пропозицій до чинного законодавства, стали роботи таких відомих в Україні фахівців у галузі сімейного та цивільного права, як: Т. В. Боднар, В. І. Борисова, С. Б. Булець, В. С. Гопанчук, О. В. Дзера, І. В. Жилінкова, Л. В. Красицька, Р. А. Майданик, С. Я. Фурса, Є. О. Харитонов та б. ін. Особливого значення для вивчення та аналізу вказаної проблематики мали також наукові напрацювання: М. З. Вовк, А. П. Головащук, А. О. Дутко, М. Р. Заболотної, Н. М. Конончук, Т. В. Кузь, М. В. Менджул, В. П. Мироненко, Н. І. Старікової, О. Г. Погребняка, О. В. Розгон, В. І. Чечерського. Певного значення для висвітлення окреслених питань, мали роботи окремих представників

європейської та американської правової доктрини: В. Бернхем, I. Kudinavičiūtė, M. Jacobs, P. Katz, F. Michèle, K. . Minter, S. Kendell, F. Polikof, R. Schwab, F. Storrow, M. Stych, F. Timothy, C. Waaldijk, A. Wudarski, S. Zgonjanin та ін.

Попри, здавалось би, таку увагу до питання визначення походження дитини, ця проблематика залишається малодослідженою. До того ж, варто наголосити, що останніми роками ця тема не розроблялася ні на рівні монографічних, ні на рівні дисертаційних досліджень. Саме такий стан наукової розробки проблематики визначення походження дитини за законодавством України, країн Європейського Союзу та США, зумовили вибір напряму нашого наукового пошуку.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами.

Роботу спрямовано на реалізацію основних положень Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2025 роки, Стратегії розвитку України до 2030 року, Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2021–2025, а також передбачено річними планами науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт Національної академії внутрішніх справ на 2021–2025 р.р. Тему дисертаційного дослідження затверджено Вченою радою Національної академії внутрішніх справ (протокол № 18 від 28 вересня 2021 року).

Мета і завдання дослідження відповідно предмета та об'єкта дослідження. *Мета дисертаційного дослідження* полягає у формуванні теоретичної концепції правового регулювання визначення походження дитини за законодавством України, за законодавством країн Європейського Союзу та США, а також у розробці на цій основі науково-практичних рекомендацій, спрямованих на оптимізацію сімейного, цивільного та інших, дотичних (міжнародне приватне право, до прикладу) галузей права в окресленій сфері.

Для досягнення мети дослідження поставлені наступні *завдання*:

1) проаналізувати стан наукової розробки та методологію дослідження визначення походження дитини за законодавством України, країн Європейського Союзу та США;

2) визначити засадничі положення правового регулювання встановлення походження дитини за законодавством України, країн Європейського Союзу та США;

3) здійснити порівняльно-правовий аналіз легальних, доктринальних та практичних (судових, позасудових) аспектів визначення походження дитини в Україні, країнах Європейського Союзу та США в українському законодавстві та національних законодавствах країн Європейського Союзу, США;

4) окреслити загальні засади визначення походження дитини шляхом застосування презумпції спільного материнства, батьківства, презумпції шлюбного материнства, батьківства за сімейним законодавством України, країн Європейського Союзу та США;

5) визначати умови та порядок реєстрації походження дитини чоловіком та жінкою, які не перебувають у шлюбі між собою шляхом подання спільної заяви за законодавством України, країн Європейського Союзу та США;

6) з'ясувати специфіку визначення походження дитини чоловіком та жінкою, які не перебувають у шлюбі між собою, якщо чоловік заперечує своє батьківство за законодавством України та країн Європейського Союзу;

7) розкрити особливості визначення походження дитини від померлої особи (встановлення факту материнства, факту батьківства за законодавством України та країн Європейського Союзу);

8) охарактеризувати сутність та зміст репродуктивних прав фізичних осіб та їх значення для реалізації особами права та материнства та права на батьківство;

9) розглянути сутність вітчизняних, європейських та американських законодавчих і наукових підходів щодо визначення походження дитини, народженої в результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій;

10) дослідити понятійно-категоріальний апарат правовідносин, що виникають при визначенні походження дитини за сімейним та іншим галузевим законодавством України, країн Європейського Союзу та США;

11) окреслити загальні засади правового регулювання застосування допоміжних репродуктивних технологій та особливості визначення походження дитини походженням за законодавством України, країн Європейського Союзу та США;

12) розкрити специфіку визначення походження дитини у шлюбних партнерствах (одностатевих шлюбах) в окремих країнах Європейського Союзу та США;

13) виробити пропозиції щодо оптимізації вітчизняного законодавства у сфері визначення походження дитини з метою підвищення ефективності його застосування та приведення у відповідність до європейських та міжнародних вимог та стандартів.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері визначення походження дитини за законодавством України, країн Європейського Союзу та США.

Предметом дослідження є визначення походження дитини за законодавством України, країн Європейського Союзу та США.

Методи дослідження. Відповідно до поставлених мети і задач дисертаційного дослідження його методологічну основу склала сукупність загальнонаукових та спеціальних методів пізнання правових явищ і процесів. Так, за допомогою *діалектичного методу* було з'ясовано загальнотеоретичні засади встановлення походження дитини за законодавством України, країн Європейського Союзу та США; поняття та сутність презумпції шлюбного материнства, батьківства, встановлення походження дитини, народженої за допомогою допоміжних репродуктивних технологій, особливості встановлення факту батьківства, материнства та визначенні походження дитини у шлюбному партнерстві у країнах ЄС та США (підрозділи 1.3, 2.1, 3.2, 3.3). Використання *історико-правового методу* дозволило простежити еволюцію формування та розвитку інституту визначення (встановлення) походження дитини в законодавстві України, окремих країн Європейського Союзу та США, а також дослідити генезу вітчизняної та зарубіжної наукової думки щодо визначення походження дитини, і особливо при застосуванні допоміжних репродуктивних

технологій (підрозділи 1.1, 3.1, 3.2). *Метод індукції* дозволив на підставі вивчення матеріалів судової практики – вітчизняних, національних судів країн Європейського Союзу, ЄСПЛ виявити недоліки й спірні положення національної та міжнародної судової практики та виробити певні правові механізми, спрямовані на підвищення ефективності реалізації практичної складової у досліджуваній сфері (підрозділи 1.3, 2.1, 2.2, 3.2). *Метод дедукції* сприятиме найбільш повному тлумаченню понять, які застосовуються в окресленій сфері: материнство, батьківство, шлюбне материнство/батьківство; презумпція; сурогатне материнство; репродуктивні права, репродуктивні технології та б. ін. (підрозділи 2.1, 2.2, 3.1, 3.2).

Метод аналогії на підставі загальнотеоретичних доктринальних та законодавчих положень, сприяв обґрунтуванню власних суджень, а також став універсальним засобом аргументації наукових висновків, формулювання пропозицій щодо оптимізації сімейного та іншого галузевого законодавства у сфері визначення (встановлення) материнства/батьківства дитини (підрозділи 1.3, 2.1, 2.2, 2.3, 3.2).

Метод моделювання використано при з'ясуванні особливостей застосування чинного сімейного законодавства при визначенні походження дитини залежно від сімейного стану батьків (перебувають у зареєстрованому шлюбі чи ні) та способу народження дитини (природній, застосування ДРТ, в т.ч. за допомогою сурогатної матері) (підрозділи 1.3, 2.1, 2.2, 2.3, 3.1, 3.2).

Використання методу абстрагування дозволило виокремити особливості правового статусу батьківства – подружжя, одинокої особи, сурогатної матері; правового статусу анонімного (неанонімного) донора (донорів) статевих клітин, медичного закладу (установи), які задіяні в процесі запліднення, виношування та народження дитини за допомогою репродуктивних технологій. *Метод абстрагування* дозволив також виділити умови та підстави застосування репродуктивних технологій, в тому числі – шляхом сурогатного (замінного) материнства (підрозділи 3.1, 3.2).

За допомогою *методу системного аналізу* здійснено оцінку правового регулювання інституту визначення походження дитини в сімейному праві України, країн ЄС та США (підрозділи 1.3, 2.1, 2.2, 2.3, 3.2, 3.3).

Системно-структурний метод слугував визначенню походження дитини шляхом визнання батьківства/материнства подружжям та його взаємозв'язку з іншими способами встановлення батьківства, зокрема – в добровільному (реєстраційному) порядку та в примусовому (судовому) (підрозділи 2.1, 2.2).

Формально-догматичний метод застосовувався при тлумаченні базових правових категорій, які широко використовуються при дослідженні питань щодо визначення (встановлення) походження дитини. В результаті застосування названого методу розроблено, поглиблено та уточнено понятійно-категоріальний апарат в межах дисертаційного дослідження (підрозділи 1.3, 2.1, 2.2).

Формально-юридичний метод використано для здійсненню аналізу низки вітчизняних (Україна), національних (ЄС, США) та міжнародних нормативно-

правових актів, що регулюють відносини в сфері визначення (встановлення) походження дитини (підрозділи 1.3, 2.1, 2.2, 2.3, 3.2).

Прогностично-правовий метод дозволив розглянути основні правові засади регулювання відносин щодо встановлення походження дитини, народженої в результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій та запропонувати редакційні зміни та доповнення до СК України, інших нормативно-правових актів, дотичних до сфери правового регулювання відносин, пов'язаних із встановленням визначення походження дитини (підрозділи 3.1, 3.2).

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертаційна робота є першим в Україні комплексним дослідженням, в якому визначення походження дитини розкрито шляхом аналізу сімейного законодавства України, країн Європейського Союзу та США та практики його застосування.

У результаті проведеного дослідження сформульовано та обґрунтовано, а також додатково аргументовано низку наукових положень і висновків, які виносяться на захист, зокрема:

вперше:

сформульовано авторські дефініції:

4) *«презумпція спільного материнства, батьківства»*, це - правовий стан подружжя, який передбачає безумовне визначення походження дитини та виникнення батьківських прав та обов'язків у разі народження у них дитини за час шлюбу (або інші періоди, визначені нормами СК України) з обов'язковою реєстрацією народження дитини у порядку та строки, встановленні законом;

5) *«презумпція шлюбного материнства»*, це - правовий стан жінки, яка народила дитину у зареєстрованому шлюбі. Єдиною та ключовою ознакою при визначенні походження дитини є – біологічна ознака - наявність між нею і народженою дитиною кровного споріднення;

6) *«презумпція шлюбного батьківства»* - це правовий стан чоловіка, який перебуває в шлюбі з матір'ю народженої нею дитини, що передбачає внесення актового запису про нього як батька дитини в Державний реєстр актів цивільного стану в силу наявності окремих, але взаємопов'язаних між собою юридичних фактів: стану – перебування в шлюбі з жінкою; події – народження нею дитини»;

обґрунтовано, що заява про визнання свого батьківства військовослужбовцем, який перебуває в Збройних Силах України чи інших військових формуваннях, що дислокуються в зоні бойових дій, може бути посвідчена командиром військової частини, з'єднання тощо. Дія такого повноваження командира поширюється лише на час воєнного стану;

обґрунтовано, що використання допоміжних репродуктивних технологій в Україні може застосовуватися щодо громадян України та іноземців - громадян країн Європейського Союзу, інших зарубіжних країн, особистим законом яких, не заборонено використання таких способів реалізації батьківства, материнства, і законодавство яких чітко прописує порядок визначення походження дитини, народженої внаслідок застосування допоміжних репродуктивних технологій на території іншої країни;

доведено, що визначення походження дитини від чоловіка, який перебуває у полоні або на тимчасово окупованих територіях України, і який в силу цього обмежений в праві добровільного визнання свого батьківства, може бути здійснено шляхом розгляду справи в судовому порядку, проте – за відсутності відповідача. Запис про батьківство цього чоловіка може бути здійснено на підставі свідчень матері дитини, інших родичів, які вкажуть на нього, як батька дитини. Такий запис не позбавляє особу оспорити своє батьківство в порядок та у спосіб, встановлений законом;

доведено, що порушення порядку та умов визначення походження дитини при застосуванні допоміжних репродуктивних технологій, може призвести до притягнення винних осіб не лише до договірної (цивільно-правової відповідальності), а й до адміністративно-правової: за відмову передати дитину або створення перешкод для повернення дитини біологічним потенційним батькам: за відмову забрати народжену дитину; за розголошення особистих даних донорів, недотримання лікарської таємниці тощо);

доведено доцільність закріплення в галузевому законодавстві норми про заборону надання інформації про неанонімних донорів – одиноких чоловіків та одиноких жінок, гамети яких використані при застосуванні допоміжних репродуктивних технологій задля уникнення можливих ризиків та конфлікту інтересів (пред'явлення позову донором про встановлення батьківства тощо);

встановлено, що спільною ознакою визначення походження дитини за законодавством України, країн Європейського Союзу та США - є адміністративна процедура, яка має уніфікований, комплексний приватно-публічний характер: виникнення батьківських правовідносин не можливе без звернення до органів публічної влади (реєстрація народження дитини, внесення відповідних актових записів, отримання свідоцтва про народження дитини);

удосконалено:

наукова позиція, відповідно до якої визначення походження дитини від чоловіка, породжує виникнення деяких переваг для учасників цього правовідношення: для матері – розподіл батьківської відповідальності та додаткова фінансова безпека для дитини; для батька – набуття права на участь у вихованні дитини, встановлення опіки (піклування) над дитиною, право на участь в усиновленні, інших юридичних процедурах, пов'язаних з дитиною; для дитини – моральна і матеріальна підтримка обох батьків; обізнаність про сімейний (спадковий) анамнез, право на соціальне забезпечення, пільги, які належать батьку (учасник бойових дій тощо), право на спадщину у випадку смерті батька або його родичів;

науковий підхід, відповідно до якого визначення походження дітей, які виховуються в одностатевому шлюбі, залежить від способу появи у такої пари дітей: при усиновленні – закон, який діє на території країни одностатевої пари; при застосуванні допоміжних репродуктивних технологій – реєстрація народження і визначення походження дитини здійснюється у відповідності до чинного галузевого законодавства країни-громадянства одностатевої шлюбної пари. При цьому при вирішенні такої категорії справ, підлягають обов'язковому врахуванню наступні обставини: відкрите визнання дитини своєю; фактичне

здійснення батьківських прав впродовж визначеного часу; наявність чітко вираженого наміру стати батьком дитини, зачатой і народженої шляхом застосування ДРТ;

науковий погляд, відповідно до якого, дія юридичної фікції батьківства (надання подружжям беззаперечної згоди на застосування допоміжних репродуктивних технологій) передбачає втрату жінкою права заперечувати батьківство чоловіка (шлюбного партнера), а останній втрачає право на оспорування свого батьківства, як до народження, так і після народження дитини;
дістало подальший розвиток:

наукове судження про те, що пред'явлення позову про визнання батьківства не є винятковим правом матері дитини. Позивачем у справах про визнання батьківства слід вважати дитину, звернення до суду якої ґрунтується не на її суб'єктивному сімейному праві, а на охоронюваному законом інтересі. Всіх інших осіб, яким надано право звернення до суду, слід віднести до осіб, уповноважених на те законом, та які діють в інтересах належного позивача (дитини), як носія суб'єктивного права;

наукове твердження, відповідно до якого окремі способи використання допоміжних репродуктивних технологій мають бути дозволені жінкам виключно за медичними показаннями - діагностовано безпліддя або інше хронічне захворювання, яке може загрожувати життю, здоров'ю жінки (матері) або майбутньої дитини і не може пов'язуватись із фізичними (тілесними) змінами, які тягнуть за собою вагітність та пологи. Це унеможливить використання жінки та народженої нею дитини, як «живого товару» та запобігатиме кваліфікації таких дій, як кримінально караного діяння;

аргументація того, що дитина, маючи конституційне право – знати своїх батьків, по досягненню повноліття, може звернутися до уповноважених органів із заявою про надання інформації про біологічного батька (матір). Така інформація може бути надана, якщо: особа надавала послуги неанонімного донора і не заперечує проти відкриття такої інформації; інтереси повнолітньої особи є – виключно моральними, і не пов'язані з майновою сферою донора – біологічного батька (матері).

За результатами дослідження запропоновано нові редакції, зміни та доповнення до чинного законодавства у сфері визначення походження дитини, а саме: ст. 121, 123, 126 СК України; ст. 1252 України; ст. 46-3 Кодексу України про адміністративні правопорушення «Порушення вимог законодавства щодо встановлення походження дитини, народженої в результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій»; п. 6.4. Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні.

Практичне значення отриманих результатів полягає у використанні та можливості використання розроблених пропозицій та висновків у:

науково-дослідній роботі – під час проведення подальших наукових розвідок у сфері сімейного права, цивільного і цивільного процесуального права, міжнародного приватного права;

законотворчій діяльності – в процесі оптимізації національного законодавства в сфері визначення походження дитини;

правозастосовній діяльності – під час розгляду і вирішення цивільних справ про визначення походження дитини; встановлення факту батьківства (материнства);

освітньому процесі – при викладанні навчальних дисципліни «Сімейне право», «Цивільне право», «Цивільний процес», «Особливості розгляду окремих категорій цивільних справ», «Актуальні проблеми сімейного права», «Цивільне право та процес: доктринальні та практичні проблеми», а також при підготовці відповідних навчально-методичних матеріалів.

Апробація результатів дисертації. Апробація результатів дисертації. Ключові положення дисертації, висновки й рекомендації оприлюднено на шести міжнародних науково-практичних конференціях та науково-теоретичних круглих столах, зокрема: VIII Всеукраїнського круглого столу «Державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції» (м. Львів, 08 грудня 2022 року); Міжвузівській науково-практичній конференції «Регулювання приватно-правових відносин в умовах воєнного стану в Україні» (м. Київ, 29 верес. 2022 р.); XIII Міжнародній науково-практичній конференції «Свобода, безпека та незалежність: правовий вимір» (м. Київ, 24 лютого 2023 р.); Науково-практичній конференції, присвяченій 98-й річниці від дня народження О.А. Пушкіна «Проблеми цивільного права і процесу» (м. Вінниця, 19 травня 2023 р.); Міжкафедральному науково-теоретичному круглому столі «Цивільне право в сучасних умовах: проблеми та перспективи (м. Київ, 08 жовтня 2024 року); Кафедральному науково-теоретичному круглому столі «Реалізація норм цивільного законодавства в умовах сьогодення» (м. Київ, 09 лютого 2024).

Публікації. Основні положення та висновки дисертації оприлюднено в чотирьох наукових статтях у фахових юридичних виданнях України, а також у шести тезах виступів на науково-практичних заходах, зокрема:

1. Horbunova O. Peculiarities of determining the origin of children born as a result of the use of assisted reproductive technologies in ukraine, the european union and the united states. *Visegrad journal on human rights*. 2023. No. 3. P. 40–46.

2. Горбунова О. Презумпція шлюбного материнства, батьківства за сімейним законодавством України та деяких країн Європейського Союзу. *Актуальні проблеми держави і права*. 2023. № 97. С. 46–52. DOI <https://doi.org/10.32782/apdp.v97.2023.6>

3. Горбунова О. Актуальні питання добровільного встановлення батьківства за сімейним законодавством України. *Журнал східноєвропейського права*. 2023. № 106. С. 74–80.

4. Горбунова О. В. Особливості встановлення факту батьківства (материнства) за сімейним законодавством України: сучасний аспект. *Наука і техніка сьогодні*. 2025. № 3 (44). С. 55–65.

5. Горбунова О. Правові аспекти добровільного встановлення батьківства за сімейним законодавством України. *Державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції: збірник тез доповідей учасників учасників VIII Всеукраїнського круглого столу* (м. Львів, 08 грудня 2022 року) / Упорядники: Д.Є. Забзалюк, В. О. Кучер. Львів: ЛьвДУВС, 2022. С. 51–54

6. Горбунова О. Реєстрація народження дитини в умовах воєнного стану. *Регулювання приватно-правових відносин в умовах воєнного стану в Україні* [Текст] : матеріали міжвуз. наук.-практ. конф. (Київ, 29 верес. 2022 р.) / [редкол.: С.Д. Гусарєв, С. С. Чернявський, В. П. Мироненко та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 107-110.

7. Горбунова О. Визначення походження дитини за законодавством США: історико-правовий аспект. *Свобода, безпека та незалежність: правовий вимір*. Матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, Національний авіаційний університет, 24 лютого 2023 р.). С. 446-448.

8. Горбунова О. Визначення походження дітей, народжених поза шлюбом за законодавством країн Європейського Союзу. Проблеми цивільного права і процесу. Матер. наук.-практ. конф., присвяченій 98-й річниці від дня народження О.А. Пушкіна (м. Вінниця, 19 травня 2023 р.). Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 382-384.

9. Горбунова О. Право на одностатевий шлюб: українське законодавство та законодавство Європейського Союзу. Цивільне право в сучасних умовах: проблеми та перспективи. Матер. круглого столу, присвяченого Дню юриста в Україні (м. Київ, 08 жовтня 2024). Київ : Нац. акад. внутр. справ. С. 49-52.

10. Горбунова О.В. Окремі питання встановлення походження дитини у європейському сімейному праві. Реалізація норм цивільного законодавства в умовах сьогодення. Матер. каф. наук.-теорет.круглого столу (м. Київ, 09 лютого 2024). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. С. 155-158.

Характеристика особистості здобувача. Горбунова Олена Василівна, 1991 року народження. 3 вересня 2021 року аспірант заочної форми навчання кафедри цивільно-правових дисциплін НАВС. У 2013 році закінчила Донецький юридичний інститут МВС України за спеціальністю «Правознавство».

Оцінка мови та стилю дисертації. Дисертація написана з правильним вживанням юридичної та спеціальної термінології. Стиль викладення в дисертації матеріалів досліджень, наукових положень, висновків і рекомендацій забезпечують легкість і доступність їх сприйняття.

У результаті попередньої експертизи дисертації Горбунової О.В. і повноти публікації основних результатів дослідження

УХВАЛЕНО:

1. Затвердити висновок про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації Горбунової Олени Василівни «Визначення походження дитини за законодавством України, країн Європейського Союзу та США».

2. Констатувати, що за актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною цінністю здобутих результатів дисертація Горбунової Олени Василівни відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами й доповненнями від

03 квітня 2019 року № 283), наказу Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» від 12 січня 2017 року № 40 (зі змінами й доповненнями від 31 травня 2019 року № 759) та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44.

3. Рекомендувати дисертацію Горбунової Олени Василівни «Визначення походження дитини за законодавством України, країн Європейського Союзу та США» до разового захисту на здобуття ступеня доктора філософії у спеціалізованій вченій раді за спеціальністю 081 «Право».

Результати голосування присутніх на засіданні докторів та кандидатів наук за профілем поданої на розгляд дисертації: за – 14, проти – немає, таких, що утримались – 1.

Голова засідання –

завідувач кафедри цивільного права

навчально-наукового інституту права та психології

Національної академії внутрішніх справ,

доктор філософії, доцент

Анжела КАЛІНЮК